

Hadis İlminin Oluşumunda Kelamî Düşüncenin Etkisi

Yazar
Zişan Türcan

ISBN: 978-605-2233-54-2

1. Baskı
Temmuz, 2019 / Ankara
100 Adet

 Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 319
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

 Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİS İLMİNİ DOĞURAN TEMEL KABULLER VE GEREKÇELER

I. HADİSÇİLERİN BİLGİ ANLAYIŞI.....	23
A. Hadisçilerde Bağlayıcı ve Değişmez Bilgi.....	23
B. Hadisçilerde Bağlayıcı ve Değişmez Bilginin Yegâne Kaynağı Olarak Haber.....	29
C. Haberin Yegâne Formu Olarak Hadis: Hadisin Bilgi ile Eşitlenmesi.....	46
II. HADİSÇİLERİN HADİS/SÜNNET ANLAYIŞI.....	50
A. Peygamber Tasavvuru.....	50
1. Hz. Peygamber'in Otoritesi ve Sünnetin Bağlayıcılık Değeri.....	50
2. Sünnetin Bağlayıcılığının Temeli Olarak Hz. Peygamber'in İsmeti.....	56
B. Hadis ve Sünnet Tanımlarının Giderek Özdeşleşmesi.....	58
C. Sünnetin Bağlayıcılığına Bir Dayanak Olarak Sünnetin Kaynağı Tartışması.....	63
III. HADİSÇİLERE GÖRE HABER VE AMEL EDİLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ.....	70
A. Bilgi ve Amel Edilebilirlik İlişkisi.....	70
B. Sıhhat ve Amel Edilebilirlik İlişkisi.....	73
C. Mürsel Hadislerle Amel Meselesi.....	81
D. Zayıf Hadislerle Amel Meselesi.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

İTİKADÎ VE KELAMÎ DÜŞÜNCENİN HADİSİN İSNAD,
RİVAYET VE METNİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARA
ETKİLERİ

I. İSNADIN TESİSİNDE KELAMÎ DÜŞÜNCEYE KARŞI OLMANIN ETKİSİ VE HADİSÇİLERİN İTİKADÎ TUTUMLARININ YERİ.....	91
A.Hadis Uydurmacılığına Karşı Bir Tedbir Olarak İsnadın Tesisi.....	91
B. İsnadın İtikadî Gerekçelerle Savunulması.....	93
II. HADİSÇİLERİN BİLGİNİN/HADİSİN SUBÛT YOLUNA ODAKLANMALARI VE SONUÇLARI.....	98
A.Ravi Merkezli Sıhhat Denetlemesi ve Tezahürleri.....	98
1. Tek Kişinin Rivayetinin Geçerliliği.....	98
2. Hadis Rivayeti ve Şahitlik İlişkisi.....	103
3. Cerh ve Gıybet İlişkisi.....	105
B. Ravilerin Güvenilirliği Meselesi: İman Odaklı Güven Algısı.....	109
C.Haberin Naklinin Temelini Sağlama Alma Çabası: Sahabenin Adâleti Meselesi.....	116
D.Haberin Re'y Karşısında Alanını Genişletmede Son Nokta: Ehl-i Bid'atten Hadis Rivayeti.....	124
III.HADİS RİVAYETİNDE İTİKADÎ TUTUMA BAĞLI TAVİR DEĞİŞİMLERİ.....	133
A.Hadisın Nakli Sürecinde Etkili Olan İtikadî Kaygılar ve Tezahürleri.....	133
1. Hadis Rivayetinde Sorumluluk Düşüncesinin Evrilmesi ve Bid'at Ehlinin Tesiri.....	133
2. Hadis Kitâbetinde ve Tedvininde Algının Değişimi ve Bid'at Ehlinin Tesiri.....	140
B. Hadis Metninin Korunmasında Lafza Gösterilen Hassasiyetin İtikadî Yönü.....	145
C.Ortak Kaygıların Farklı Tezahürleri: Hadis İlminde Tasnif Biçimleri ve Re'yci Bakışın Tesiri.....	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İTİKADÎ TERCİHLERİN VE KELAM KARŞITLIĞININ HADİS
LİTERATÜRÜNDE TASNİFE VE İÇERİĞE YANSIMASI

I. İTİKADÎ MÜCADELENİN MUSANNEF ESERLERİN YAPISINA VE İÇERİĞİNE ETKİSİ.....	155
A. İtikadî Konuların ve Çatışmaların Bablandırmalardaki Tesiri.....	155
B. Sünnet Anlayışının Bablandırmalardaki Açık İzleri.....	161
C. Sıhhat ve Amel Edilebilirlik Ölçütlerinin Tasnifâtın Biçimine İsmine ve İçeriğine Yansımaları.....	165
II. İTİKADÎ TUTUMUN VE KELAMÎ DÜŞÜNCENİN HADİS USÛLÜ ESERLERİNİN PLAN VE İÇERİĞİNE YANSIMASI.....	172
A. Hadis Usûlü Eserlerinin Konu Planlaması ve Önceliklerin Değişimi.....	172
B. Haber Teorisinin Hadis Usûlü Kitaplarında Tartışılmaya Başlanması	184
C. Hadis Türlerinin ve Usûl Kaidelerinin Belirlenmesinde İtikadî Tutumların ve Re'ý Karşıtlığının Etkisi.....	188
SONUÇ.....	197
KAYNAKLAR.....	205
ÖZGEÇMİŞ.....	217

ÖN SÖZ

Bir bilgi alanının ilmî disiplin haline gelmesi, çalışma yöntemlerinin belirlenmesi, kavramsal bir çerçevesinin oluşması ve çalışma sahasının sınırlarının tayinine bağlı olup, belli bir süreci gerektirmektedir. Bahsedilen ilimleşme sürecinde, bilgi alanının kendi kabiliyetleri yanında belki de daha fazla dış faktörlerin etkisi söz konusudur. İslamî bilgi alanlarının ilimleşme sürecinde birbirlerinden azami derecede etkilendiklerini söyleyebiliriz. Kuşkusuz bahse konu alanların etkileşimleri aynı oranda ve aynı biçimde olmamıştır. Hadisin bir ilim haline gelmesi, başka bir ifade ile hadis ilminin oluşumunun tamamlanması üç-dört asırlık bir süreci kapsar. Hadis, müslümanların ilk meşguliyet alanı olmakla birlikte ilim haline gelme sürecinde kelim, fıkıh ve dil gibi çalışma alanlarında üretilmiş yöntem, bakış açısı ve tartışmalardan fazlasıyla etkilenmiştir. Bunlar arasında kelim düşünce hadis ilminin kavramsal çerçevesine ve sistematik yapısına erişmesinde temel bir etkiye sahiptir.

Hadis alanının doğuş ve gelişim tarihini, kısacası oluşumunu tamamladığı süreci kavramak, ortaya çıkan yapı ve kaidelerin arka planında bulunan düşünsel boyutu fark etmeyi gerekli kılar. Düşünsel boyutu keşfetmek için ise aynı süreçte ortaya çıkan ve hadisçileri cevap üretme durumunda bırakan fikrî/siyasî tartışmaları ve bilgi alanları arasındaki etkileşimleri takip etmek en isabetli yol olarak görünmektedir. Bununla birlikte her bir dönemin ve o dönemde ortaya çıkmış her bir ürünün kesin çizgilerle ayrılmış ve tamamlanmış tek tip süreçlere tabi olduğunu düşünmek yerine, farklı tavırlara sahip kişileri ve hatta tek kişinin hayatının farklı dönemlerinde farklı tavırlar geliştirmiş olabileceğini, diğer taraftan kişisel fikirler ile zorunluluklar arasında bir takım dengelerin gözetilmiş olma ihtimalini dikkate almak gerekmektedir. Bahsettiğimiz husus, kelim düşüncenin hadis ilmine etkisini canlı bir süreç dâhilinde takip etmenin gerekliliğine işaret etmektedir. Zira bu canlı ilişkiler göz ardı edildiğinde, belli dönemlerde görülen muhtevaları esas alan yaklaşımların zaman zaman çıkmaza girmesi kaçınılmazdır.

Çalışmamızın hedefi, hadisin bir ilim haline gelişinde kalamî düşüncenin doğrudan ya da dolaylı etkisini göstermektir. Kitabın başlığında “kalamî” tabiri, itikadî tutumları da içine alacak genişlikte kullanılmıştır. “Düşünce” tabirini ise, çok daha geniş tutum, duruş ve yaklaşımlara işaret etmek maksadıyla benimsemiş bulunuyoruz. Kalamî düşünce ile kastettiğimiz, özellikle Mutezile ile ortaya çıkan kalamî tutum ve tercihlerle sınırlı olmayıp en genel anlamda, mevcut bir konumu, fikri vb. savunmak için geliştirilen konuşma ya da yazma formu anlamındaki tutumdur. Aynı zamanda teolojik ve ideolojik prensipleri esas alarak tikel yaklaşımlar ortaya koymaktır. Buna göre kalamî düşüncenin etkisi, akaid esaslarını aklı yöntemle savunmayı da içerecek biçimde, bahsedilen tercihlerin doğrudan ve dolaylı neticeleri ile farklı yapılara yansımalarını topluca ifade etmektedir. Somutlaştıracak olursak, kalamî düşünce ile başta hadisçilerin bizatihi kendi itikadî tutumları ve bunun yanı sıra başta Mutezile olmak üzere Murcie, Şîa ve ehl-i re’y gibi akımların teolojik ve ideolojik tercihleri karşısında ortaya koydukları tavır ve bu tavrın düşünsel temeli kastedilmektedir.

Hadisçiler şeklindeki isimlendirme kelime olarak *muhaddisûn* tabirini karşılarsa da, çalışmada bununla, hadisle meşgul olan, özellikle de kalamcılarının ve genel olarak re’y ehlinin karşısında duran kesimin tümü kastedilmektedir. Nitekim ehl-i hadis ve ashabu’l-hadis gibi isimlendirmelerle de aynı kesim ifade edilmektedir. Kuşkusuz hadisçiler ya da ehl-i hadis dediğimiz yapı homojen değildir. Şu kadar ki, en geniş anlamıyla hadisçiler, kendi aralarında fikir ayrılığı, hatta çatışmalar yaşasalar da, re’y karşıtlığı ilkesinde birleşen bir gruptur. Bununla birlikte ehl-i hadisi muhaddisûndan (hadisçiler) metodolojik bir yapılanmaya sahip olması bakımından ayırmak mümkün görünmektedir. Hadisçiler içerisinden kalamî düşünce ile tepkimeye giren kesimin, daha metodik düşünenler olduğu açıktır. Bununla birlikte metodik düşünenleri, hadis rivayet etmeye önem veren ve dolaylı olarak tartışmaların içinde olan kimselerden ayırma çabası en azından bizim yaklaşımımız açısından gereksiz görünmektedir.

Çalışma bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde hadis ilmini gündeme getiren kabuller ve gerekçeler ele alınmıştır. Bu çerçevede hadisin bir ilim haline gelmesinde etkin olan bilgi, hadis/sünnet ile haber ve amel edilebilirlik hususlarında ha-

disçilerin nasıl bir tavır belirledikleri konu edilmiştir. İkinci bölümde hadisçilerin itikadî tutumlarının ve kelim karşıtlığının hadisin isnad, rivayet ve metnine yönelik yaklaşımlara etkisi incelenmiştir. Hadisin rivayeti meselesinde kelim düşüncesinin etkisinin irdelendiği bu bölümde hadisçilerin rivayetin subûtuına odaklı tavırları, isnadın tesisinde kelim karşıtlığının etkisi ve hadis rivayetinde itikadî tutuma bağılı tavır değişimi takip edilmiştir. Kelim düşüncesinin daha çok uygulama alanındaki tezahürlerine işaret edilmesi amaçlanan üçüncü bölümde ise itikadî tercihlerin ve kelim karşıtlığının hadis literatüründe tasnife ve içeriğe yansımaları ele alınmıştır. Bu çerçevede hem musannef eserlerin yapı ve sistematığının hem de hadis usûlü eserlerinin plan ve içeriğinin oluşumunda kelim düşüncesinin tesiri konu edilmiştir.

Çalışmam boyunca sık sık önerilerde bulunan ve çalışmayı kitaplaşma aşamasında da titizlikle okuyup esaslı katkıları sunan ağabeylerim Prof. Dr. Talip TÜRCAN'a ve Prof. Dr. Selim TÜRCAN'a en içten duygularla teşekkür ederim. Ayrıca, kitabı baştan sona okuyarak önerilerde bulunan Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER'e ve kitabın tashihinde emeği geçen Arş. Gör. Yıldız DEMİR'e de teşekkür borçlu olduğumu belirtmek isterim.

Zişan TÜRCAN
Antalya 2013